

بقلم: آقای مرتضی مدرس چهاردهی

شیخ مرتضی انصاری

« ۳ »

۴۹ - شیخ در اصطلاح فقه جعفری و اصول فقه مراد « شیخ طوسی » یا « شیخ انصاری است » .

در کلمات متأخران « شیخنا الاعظم » مقصود شیخ مرتضی انصاری را گویند .
 ۵۰ - شیخ عقل را در فهم احکام الهی حجت دانست و باینکه رشته از بیانات دقیق علمی ثابت کرد که میزان شناخت حکم و قانون در اسلام عقل است ، خیر یا حکم را نخست باید با عقل سنجید هر گاه عقل قبول نمیکرد آنگاه به قرآن مجید عرضه داشت و اگر باقرآن تطبیق شد آنگاه حکم یا خبر را میتوان درست دانست و گرنه باید دور انداخت .

نظرسه شیخ را دانشمندان اسلامی هم با بیانات دیگران نوشتند ولی شیخ درین باره با دلایل متین مسئله را استوار و روشن نمود .

۵۱ - قاعده لاضرر یکی از دقیقترین قوانین اصول فقه جعفری است . شیخ این قاعده را بر پایه اساسی گذاشت با تحقیقات دقیق علمی باب اجتهاد را برای مجتهدین و قانون گذاران روشن تر ساخت دست دانشمندان اسلامی را در تطبیق زمان و مکان و عادات و شئون اقتصادی نمودار نمود تا از جور و ستم و تعدی بنام مالکیت جلوگیری کنند !!

۵۲ - در فقه اهل سنت و جماعت « مرسله » عنوانی دارد و فقهاء بدان تمسک می جویند ، شیخ « عرف » را بجای آن قرارداد و مانند حکیم اجتماعی و قانون گذار بزرگ روش اجتماع و مردم را که از دیرترین زمان بنام عرف و عادت نامیده میشود

ازملاك استنباط وحكم قرارداد و بایبانی روشن و دقیق مسئله را حل کرد .

۵۳ - شیخ می فرماید چهره و دودست زن هر گاه پوشیده نشد زیبانی نیست چه زن در اجتماع و تلاش زندگانی ناچار میشود که توجه بچهره و دودست خود ننماید بنابراین رواست بحالت طبیعی باشد و گناهی ندارد این بحث دقیق را درباره حجاب در ملحقات کتاب مکاسب خود بیان فرمود .

۵۴ - حجیت قطع از قاعده های اصول فقه جعفری است تا زمان شیخ روشن نبود ، دانشمندان فقه ، در این موضوع هر کدام برای میرفتند که تشتت آراء علمی فراهم شده بود .

شیخ با قواعد علمی پایه این قاعده را استوار کرد و تا با مرز دانشمندان اصول فقه همان راه را رفتند که شیخ برای فضلا باز کرده بود .

۵۵ - استاد ارجمند ، آقا ضیاء الدین عراقی میگفت کتاب طهارت تألیف شیخ انصاری در زمان جوانی تألیف شد و از این جهت در عصر ریاست علمی خود چندان توجهی بدان نداشت و بکتابهای فرائد و مکاسب بیشتر نظر داشت ، کتاب طهارت با آنکه در علم فقه است ، مؤلف مبانی اصول فقه را در کتاب خود گنجانید و میتوان کتاب طهارت را از بهترین کتاب برای تمرین فقه و اصول دانست .

۵۶ - دوره تألیفات شیخ را هر گاه خوب بخوانند و بفهمند دیگر کمتر نیازمند کتب و اسناد در فقه و اصول فقه مذهب جعفری خواهند شد .

۵۷ - کوششی که دانشمندان علوم اسلامی در تدوین و تألیف و تصنیف علم اصول فقه کشیدند هر يك در مرتبه خود دارای امتیاز مخصوصی است میتوان گفت در تألیفات شیخ مرتضیٰ انصاری امتیازات دیگری است که تألیفات سایر دانشمندان فاقد آنست و چنانکه اشاره شد دو کتاب بسیار مشهور شیخ بنام «فرائد الاصول» و مکاسب از شاهکارهای علمی در مذهب جعفری بشمار آمد .

۵۸ - در آغاز کتاب فرائد فرمود «اما المكلف اذا التقت الی حکم شرعی...»

پس از توجه مکلف بحکم شرعی دارای قطع و یا ظن و یا شک میشود و هر کدام از آن حالات را شرح داد و دیگر فرض و احتمالی را فرو گزار نمود و هر گاه در مقدمه فرآید درست دقت گردد خواهیم دانست که ریشه علم اصول فقه را در همان جمله نخست کتاب خود بیان داشت و پایه‌ای برای تمام دانش‌ها نوشت که دانشجویان هوشمند و تشنگان فرهنگ اسلامی را برای تحصیل علوم بکار آید و سودمند گردد درست است که سایر دانشمندان هم تحقیقاتی مانند سخنان شیخ دارند و همان عبارت معروف اول رسائل «اما للمکلف اذ التفت الی حکم شرعی» از کتاب مقایسه شیخ اسدالله شوشتری محقق و مدقق معروف اقتباس گردید. ولی روش اسلوب علمی و دقت و تحقیق شیخ از شاهکارهای فرهنگ مذهب جعفری است و در تاریخ علوم اسلامی فراموش شدنی نیست.

۵۹ - در کتاب مکاسب روایتی از کتاب «تحف العقول» نقل نمود، آن حدیث را شیخ پایه استوارترین و جامع‌ترین مبانی علمی قرارداد و چنان دقت نظر و تحقیقی در اقتصاد اسلام نمود که دانشمندان و محققان را قانون‌گذاران و حکیمان بزرگ اقتصادی و حقوقی اروپا بیاد می‌آفتد.

۶۰ - شیخ در کتب فقه خود به محقق کرکی و در کتب اصول به صاحب ریاض می‌تازد.

کلمات آنان را از جنبه عقلی و علمی به بحث و انتقاد میکشاند و چنان با استوارترین دلیل وارد زور آزمائی علمی میشود و آراء طرف را سست و نظریات خود را پایه گذاری مینماید که مورد قبول دانشمندان میشود.

۶۱ - کتاب قضاء از کتاب مستند الشیعة تألیف ملامحمد مهدی نراقی بعلوی در دو جلد چاپ تهران مورد توجه فضلا و دانشمندان روحانی است.

میگویند چون در هنگام تألیف قسمت قضاء از کتاب مستند شیخ مرتضی انصاری در حوزه درس و بحث فاضل نراقی در کاشان از طلابی بود که استاد بیشتر از

شاگرد در حضور وی در درس استفاده مینمود، بنا بر این کتاب قضاء تالیف نراقی از سایر قسمت های کتاب مستند الشیعة دقیق تر و تحقیقی تر از سایر تالیفات وی میباشد.

۶۴ - رساله تقلید الاعلم از تالیفات حاج میرزا حبیب الله رشتی (۱) چاپ تهران (۱۳۲۲ هـ . ق .) - بعربی - خلاصه بیانات استاد وی شیخ مرتضی انصاری است ، این بحث از زمان شیخ در ذهن همه مقلدین مذهب جعفری جای گزین شد که باید در در فروع احکام مذهب به مجتهدی که دانایتر و یارساتر از سایر مجتهدان و فقیهان است پیروی نمود ، از این جهت روحانیت در جهان تشیع بصورت دانش و تقوی جلوه گر شد و پیشوای مذهب بنام بزرگترین دانشمند احکام و قواعد اسلامی در میان مردم و فضیلتی مذهب جعفری نمودار گردید ، روحانیت در جهان تشیع مرکزیت یافت و در اثر نفوذ کلمه مقام روحانیت بود که حاج میرزا حسن شیرازی و حاج میرزا محمد حسن آشتیانی فتوی به تحریم کشیدن تنباکو دادند و قرارداد آن با بیگانه لغو شد ، سر-قلیان ها در کوی و برزن حتی در اندرون ناصر الدین شاه قاجار شکستند و به نیگانگان نشان دادند که ایرانیان مسلمان و از پیروان مذهب جعفری هستند ! مصلحت ملت و کشور هر گاه در میان آید بنا بمقتضای زمان و مکان اعلم علمای مذهب فتوی خواهد داد .

آری اثر نفوذ تقلید اعلم بود که حاج میرزا خلیلی تهرانی و حاج شیخ عبدالله مازندرانی و آخوند ملا محمد کاظم خراسانی فتوی دادند که سلطنت استبداد برخلاف شرع اسلامی است و در کشور ایران باید مشروطیت پدید آید ، تاریخ را ورق بزنید تا به بینید چه رادمردان با ایمانی ترك زن و فرزند و کاشانه خود را کردند بنا بدستور

۱. میرزای رشتی با استاد علامه آقامیرزا محمد علی مدرس چهاردهمی خویشاوندی

سببی داشت .

پیشوایان مذهبی کاخ استبداد را واژگون ساختند ، آزادی ؛ برابری ، برادری شعار مشروطیت ایران قرار گرفت .

همه میدانیم که در بیشتر شهرستانها ، دیهها دانشمندانی در علوم اسلامی هستند که مجتهد جامع شرایط علمی و دینی می باشند ؛ چون تقلید اعلم واجب است برای حفظ موقعیت مرکزیت مقام روحانیت رساله ای ندارد و شیعیان علی علیه السلام را پیرو مراجع تقلید مینمایند .

۶۳ - حاج شیخ مرتضی آشتیانی از بزرگان و دانشمندان روحانی بود ، در پایان دوره زندگانی بساط بحث و تدریس خود را از مشهد بکربلا برد ، آراء و نظریات شیخ مرتضی انصاری را از پدر خود نقل میکرد که شیخ مرتضی انصاری در روزی از روزگار که درس میگفت در هنگام درس آه دردناک کشید و گفت :

مدت شش ماه در مسئله ای از دقیق ترین مسائل فقه جعفری در اندیشه بودم تا نظر اجتهادی خود را دریافت نمودم ، امروز که خواستم وارد سخن نوی شوم برای مطالعه بکتاب تذکرة الفقهاء تألیف علامه حلی نگاه کردم با خود گفتم اکنون خوب است به بیینم علامه حلی درباره سخن دیروز ما چه بیانی دارد خوب دقیق شدم دیدم با چند سطر تحقیق رشته تمام تحقیقات شش ماهه را گسیخت ، انصاف در این است که دقت و تحقیق علامه حلی با حقیقت و واقع درست تراست (۱) .

این نمونه کوچکی است از انصاف و حقیقت بینی دانشمندان روحانی اسلام بود .

۱- کتاب تذکرة علامه حلی ، سنجش دوره فقه جعفری با دوره فقه اهل سنت و جماعت است، میتوان گفت شاهکاری در علم فقه می باشد يك مرتبه در ایران بچاپ رسید يك جزء آن با اهتمام حاج سید مرتضی خلخالی از دانشمندان بنام نجف در نجف چاپ شد .

۶۴ - استادان ارجمند ما حکایت نمودند که شیخ مرتضی انصاری در یکی از سفرها بتهران آمد، در آن زمان مدرسه دارالشفاء مرکز طلاب علوم بود و در برابر مسجد شاه بود که اکنون جزء خیابان شد.

شیخ بمدرسه رفت دید سید وارسته ای در کنار یکی از حجرات مدرسه نشسته است پس از سلام بسید گفت شیخی هستم مسافر میخوامم چند روزی در یکی از حجرات اینجا بمانم تا در بامدادان ظهر وغروب برای ادای نماز بمسجد شاه بروم سید گفت هیچ اشکالی ندارد من دو حجره دارم یکی از آنها را بتو واگذار مینمایم شیخ چند روزی در حجره بسر می برد و با کسی مأنوس نبود و بامدادان و ظهر و شب برای نماز بمسجد میرفت در یکی از روزها سید صاحب حجره « که میرزا ابوالقاسم جلوه حکیم عصر ناصری بود » (۱) سرگرم بحث و تدریس در فلسفه عالی بود و در یکی از مسائل مشکل فلسفی سخن بقیل و قال کشیده شد و مطلب هم روشن نشد استادان و شاگردان خسته شدند مجلس با آخر رسید ولی بمقصد هنوز نرسیده بودند ناچار طلاب فلسفه پراکنده شدند و استاد فلسفه تنها شد، شیخ موقع را عنیتم شمرد و بسید استاد گفت امروز در درس خیلی کوشش نمودید ولی مطلب بجائی نرسید با آنکه بحث بسیار ساده و آشکار است حکیم میرزا ابوالحسن جلوه تا آن زمان گمانش بر این بود که مهمان چند روزه وی شیخی پارسا است و ازدانش و فرهنگ بینگانه است تا چه رسد مشکل ترین بحث فلسفی را مورد بحث و انتقاد قرار دهد حکیم سراپا گوش شد شیخ با بیانی رسا و روشن مسئله فلسفی را بیان داشت و آنگله اشکال های منطقی و فلسفی و نظری را یک بیک پاسخ گفت و نظریه علمی را به کرسی نشانید حکیم بر تعجبش افزود گفت شیخنا نامت چیست و از کدام دیارید؟! و بکجا میروید!؛

۱ - برای شرح احوال میرزا ابوالحسن جلوه نگاه کنید به تاریخ فلاسفه اسلام

شیخ در پاسخ گفت نامم مرتضی انصاری و از شهر دزفول هستم و در مشهد بودم اینک برای تکمیل تحصیلات بعبتات عالیات بکر بلا و نجف اشرف مشرف میگردم !!

۶۵ - حاج میرزا حسن آشتیانی در رساله‌های ۱- الاجزاء و مسئله تبدل الرأی ۲- قاعده نفی العسر والحرج ۳- نکاح المریض ۴ - رد السلام بعربی چاپ تهران . « ۱۳۱۸-۱۳۱۴ ه. ق. » با بیانی رسا خلاصه تقریرات درس شیخ انصاری را بشکل رساله بعربی تألیف نمود ، این جزوه‌ها تا کنون مورد استفاده طلبه‌ها و اساتید علوم اسلامی است.

۶۶ - شامگاهان آقا میرزا محمد حسین نائینی اصول فقه درس میگفت : صدها طلبه فاضل و مجتهد پای منبر درس میرزا نشسته بودند ، شبی حمله‌ای از کتاب فرائد الاصول را خواند و چون معا عبارت درست و راست نبود میرزای نائینی هر چه کوشش نمود سخن شیخ انصاری را بیان نماید ، از هر طرف ایراد با استاد ارجمند ما وارد شد ، ناچار استاد گفت آیا کتاب بحر الفوائد فی شرح الفراید تألیف آقامیرزا محمد حسن آشتیانی در دسترس آقایان هست ؟ ! اگر دارند فردا شب بحوزه درس بیاورند تا سخن شیخ انصاری درست گفته آید !!

چهارمیرزا آشتیانی بمدت بیست سال تمام در درس شیخ مرتضی انصاری حضور بهم رسانید و از آخرین دوره درس شیخ بهره‌مند گشت ، یادداشت‌ها و اوراق علمی و فقهی او فراهم ساخت و بهتر از دیگران سخنان شیخ انصاری را میدانست .

پس از بیان استاد ارجمند ناچار درس ناتمام ماند و آفاسید جمال‌الدین گلپایگانی مؤلف کتاب «الرسائل» (چاپ نجف) قدیم‌ترین شاگرد حوزه درس گفت کتاب شرح رسائل آشتیانی را دارم و بیان میرزای نائینی را هم در دوره‌های قدیم در آن مورد نوشته است در دسترس است .

قرار شد فردای آن شب کتاب بحر الفوائد تألیف میرزا محمد حسن آشتیانی

و جزوه درس استاد را بیاورد .

حوزه بهم خورد تا فردای آن شب رسید ، معلوم گشت عبارتی که ایراد شده بود در کتاب رسائل غلط چاپ شده ، از روی نسخه چاپ شرح رسائل تألیف آشتیائی جمله شیخ اصلاح گردید و بیانات استاد آغاز شد و بانوشته های آقامیرزا محمد حسن آشتیائی درست درآمد .

این بود نمونه درست تحقیق و تدقیق که گاهگاه در گوشه و کنار فرهنگ اسلامی نمودار میگردد .

۶۷ - در کتابهای فرائد الاصول ، متاجر شیخ مرتضی انصاری پس از یککرشته از تحقیقات و تدقیقات علمی بکلمه « فتامل » برخورد مینمائیم جهانی معنای دانش و فرهنگ در بردارد که سینه بسینه از استادان علوم اسلامی باید شنید و نمونه ایست از بحث و انتقاد آزاد .

۶۸ - کتاب تعلیقه بر فرائد الاصول تألیف آقاشیخ علی ایبوردی شیرازی چاپ سنگی ، آخوند ملا محمد کاظم خراسانی بر کتاب مزبور تقریظ نوشت ، مؤلف رساله های بنام « دزد بگیر » در انتقاد کتاب فرائد میرزا ابوالفضل گلپایگانی « مبلغ معروف بهائیان » بفارسی نوشت با شرح آن بقلم آقا میرزا جعفر دادخواه بیچاپ رسید .

۶۹ - حاشیه ملا رحمت الله بر فرائد الاصول در تهران و تبریز با رسائل چاپ شد از جنبه علمی حاشیه ای است متوسط بر فرائد الاصول .

۷۰ - ملا نظر علی طالقانی از بزرگان دانشمندان مذهب جعفری در تهران بود ، فرزانه ای فقیه کامل ، حکیم ، متکلم ، اصولی ، پارسا ، زاهد ، سخنور ، حافظ قرآن مجید (۱) و در علوم اسلامی محقق و مدقق بود ، از شاگردان صاحب جواهر الکلام

و شیخ مرتضی انصاری است تألیفات نفیسی از خود بیادگار گذاشت که در تهران بچاپ رسید و در هزار و سیصد و شش در مشهد رضوی در گذشت و آواز طالقان خراسان بود نه از طالقان قزوین !!

دقت نظر و تبجرا و در فرهنگ اسلامی از تألیفاتش نمودار است :

۱- اجتماع الامر والنهی

۲- اشتراط الحس فی قبول الشهادة

۳- حاشیه بر فرائد شیخ مرتضی انصاری

۴- حجیة الخبر الواحد

۵- رساله ای در غنا

۶- مناط الاحکام «مجموعه چند رساله در فقه و اصول فقه» دو مرتبه در تهران

بچاپ رسید .

و در این رشته از تألیفات خود از کلمات استاد خود بنام «شیخنا الانصاری» تعبیر می نماید و آراء و نظریات خود را پس از سخنان شیخ استاد خود نقل مینماید .

۷- کتاب کاشف الاسرار ، از تألیفات بسیار نفیسی است که اصول عقاید مذهب را با علم اخلاق بهم آمیخته و شاهکاری بفارسی پدید آورد که مورد استفاده همه مردم و دانشمندان قرار گرفت و دو مرتبه در تهران بچاپ رسید .

تفسیر سوره مبارکه توحید را در آخر کتاب مناط الاحکام قرارداد . فصولی از فقه ، اصول فقه ، کلام ، فلسفه ، تفسیر مجموعه کتاب مناط الاحکام را تشکیل داد ، مؤلف آراء و نظریات استاد خود «شیخ انصاری» را نقل و شرح داد و در هر بحث علمی نظریاتی دارد .

میگوید این سخن و یا این بحث از آراء مخصوص بخود مؤلف است .

۷۱- از استادان ارجمند خود شنیدم حاج میرزا حسن شیرازی در یکی از سفرهای خود به کربلا بدرس فاضل اردکانی رفت و در جرگه شاگردان درس نشست ضمن درس شنید که فاضل اردکانی سخنی از شیخ انصاری بیان داشت .
 آنگاه سه ایراد به سخن شیخ گرفت میرزا خوب مطلب را درک کرد و به همراه شیخ از کربلا به نجف بازگشت می‌کرد .

چون با کشتی از طویریج بکوفه می‌رفتند میرزا هم در خدمت شیخ بود ، سه اشکال علمی فاضل اردکانی را با استاد خود عرضه داشت ، شیخ سیبل (۱) را بلب گذاشت و همی‌کشید و در اندیشه پاسخ اشکال شد بعد از پنج و شش ساعت فکر دو ایراد را جواب گفت و اشاره نمود که فاضل اردکانی سخن را درست نفهمید .

هنگامیکه فاضل اردکانی گفتند با لهجه اردکانی خود گفت : هر گاه شیخ کتاب رسائل را بعبری نوشت همین است معنای آن و این سه اشکال وارد است اگر شیخ فرائد الاصول را بزبان شوشتری نوشته من زبان شوشتری نمیدانم !!!

۷۲- بحث امور عامه از فلسفه مدتها مورد توجه دانشجویان علوم اسلامی بود ، دانشمندان فقه و اصول فقه ، علم اصول فقه را دامن زدند و در رشته های آن بسیار کار شد کم کم توجه طلبه‌ها و دانش پژوهان بعلم اصول فقه گردید هم برای نیروی فکر و اندیشه مفید آمد هم برای استنباط احکام شرعی بکار افتاد ، فلسفه جای خود را بعلم اصول فقه داد .

شیخ مرتضی انصاری در میان متأخران بنای علم اصول را تجدید و تأسیس کرد ، از این جهت فضلا و دانشمندان مذهب جعفری بآراء و نظریات شیخ نظر دارند .

۱- سیبل باصطلاح عراقی چپ را گویند اکنون پیب جای آن کم کم گرفته .